

L'educació literària al currículum de l'Educació Primària

Fem una ullada al Decret 111/2007, de 20 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum de l'Educació Primària a la Comunitat Valenciana (2007/9730). Començarem pels objectius de l'ensenyament de llengües i seguirem amb els continguts generals establerts, amb especial atenció al quart bloc "Educació literària".

Objectius

L'ensenyament del valencià i del castellà en aquesta etapa tindrà com a objectiu desenvolupar les capacitats següents:

1. Comprendre discursos orals i escrits en els diversos contextos de l'activitat social i cultural, i analitzar-los amb sentit crític.
2. Expressar-se oralment i per escrit d'una manera adequada en els diversos contextos de l'activitat social i cultural, per a satisfer necessitats de comunicació i per a explorar camins que desenvolupen la sensibilitat, la creativitat i l'estètica.
3. Conèixer i valorar la riquesa lingüística d'Espanya com a patrimoni cultural comú.
4. Valorar l'existència i la importància de la llengua castellana com a llengua comuna de tots els espanyols i les possibilitats extraordinàries de comunicació universal que això suposa.
5. Valorar l'existència i la importància de l'idioma valencià com a llengua pròpia de la Comunitat Valenciana i com a part fonamental del patrimoni cultural de totes les valencianes i tots els valencians.
6. Valorar la necessitat de fer servir els dos idiomes oficials de la Comunitat Valenciana, el valencià i el castellà, de mostrar una actitud positiva envers l'aprenentatge d'aquests i ampliar els usos personals com a eina de comunicació, d'experiència estètica, d'informació i d'aprenentatge.
7. Participar en diverses situacions de comunicació i utilitzar la llengua oral d'una manera adequada en l'activitat social i cultural, aplicar les regles bàsiques de la comunicació oral i mostrar una actitud de cooperació i de respecte amb els sentiments, les idees, les opinions i els coneixements dels altres.
8. Utilitzar els diversos tipus d'escrits que serveixen per a comunicar-se amb les institucions públiques o privades, en situacions relacionades amb l'escola i l'activitat escolar.
9. Usar els mitjans de comunicació social i les tecnologies de la informació per a obtenir, interpretar i valorar informacions de diversos tipus i opinions diferents, i com a eines de treball i d'aprenentatge.
10. Utilitzar les destreses bàsiques de la llengua (escoltar, parlar, llegir, escriure i conversar) d'una manera eficaç en l'activitat escolar, tant per a cercar, recollir, processar informació, elaborar i memoritzar conceptes, com per a escriure textos propis de l'àmbit acadèmic amb iniciativa, responsabilitat i esforç.
11. Llegir amb una fluïdesa i una entonació adequades, comprendre distints tipus de textos adaptats a l'edat, i utilitzar la lectura com a mitjà per a ampliar el vocabulari i fixar l'ortografia correcta.

12. Utilitzar la lectura com a font de plaer i d'informació, considerar-la com un mitjà d'aprenentatge i d'enriquiment personal i acostar-se a les obres de la tradició literària per a desenvolupar hàbits de lectura.
13. Comprendre textos literaris de gèneres diversos adequats quant a temàtica i complexitat i iniciar-se en els coneixements de les convencions específiques del llenguatge literari.
14. Usar els coneixements sobre la llengua i sobre les normes de l'ús lingüístic per a escriure i parlar d'una manera adequada, coherent i correcta (tenir cura de l'estructura del text, dels aspectes normatius, de la cal·ligrafia, de l'ordre i de la neteja) i per a comprendre textos orals i escrits.
15. Reflexionar sobre els diferents usos socials de les llengües per a evitar els estereotips lingüístics que suposen juís de valor i prejuís de tota mena.
16. Interpretar i traduir textos breus en situacions que ho exigisquen i amb diversos propòsits comunicatius i utilitzar simultàniament les llengües del currículum com a eines d'informació i d'aprenentatge tot considerant la competència que hom té en cada una.
17. Saber aprofitar, en l'adquisició d'una llengua, certes competències conceptuals i estratègiques ja apreses en el procés d'adquisició de les altres llengües, i també usar les semblances i les diferències dels codis per a aclarir algun punt conflictiu de l'estructura, del significat o de l'ús.

Continguts

Els continguts s'han classificat en sis blocs que responen a diferents aspectes relacionats amb la complexitat de la funció comunicativa de la llengua:

- Bloc 1. Les llengües i els parlants
- Bloc 2. Parlar, escoltar i conversar
- Bloc 3. Llegir i escriure
 - Comprensió de textos escrits
 - Composició de textos escrits
- Bloc 4. Educació literària
- Bloc 5. Coneixement de la llengua
- Bloc 6. La llengua com a instrument d'aprenentatge

El bloc 1 té un caràcter actitudinal palés i, per tant, els continguts afecten la resta. Els blocs 2, 3, 4 i 6 fan referència a l'aprenentatge de la llengua en diferents àmbits d'ús i, a més, tenen un caràcter procedimental ben marcat que fomenta actituds favorables al funcionament de la comunicació que requereixen de la reflexió i la conceptualització en relació amb les activitats de producció i d'anàlisi del discurs. El bloc 5 es refereix a l'activitat reflexiva de l'alumnat a partir de l'observació i la manipulació de models i de les produccions personals i alienes, fet que permet a l'alumnat enriquir les possibilitats expressives, millorar el coneixement de la llengua i descobrir i verbalitzar les regles de funcionament que ja coneix d'una manera implícita.

Bloc 1. Les llengües i els parlants

Al llarg de l'Educació Primària, i alhora que es produeix el procés de socialització de l'alumnat, s'esdevenen diferents situacions de comunicació en

què coneixerà l'existència de la varietat lingüística i cultural que l'envolta i que configura la societat en què viu. La realitat lingüística a la Comunitat Valenciana es caracteritza per la cooficialitat de dos idiomes, el valencià i el castellà, que l'alumnat haurà de dominar i al voltant dels quals anirà formant uns criteris, unes actituds i uns valors, sempre de respecte i de valoració de la diversitat lingüística i, alhora, compromesos amb la recuperació dels usos del valencià.

El respecte i l'interés per conèixer què pensen i com s'expressen els parlants de les altres llengües serà fonamental per a eliminar els possibles prejudis i els usos discriminatoris de les llengües per raons socials, lingüístiques, culturals, ètniques o de gènere.

Bloc 2. Parlar, escoltar i conversar / Bloc 3. Llegir i escriure

Hi ha dos blocs de continguts referits a les habilitats lingüístiques: el bloc 2 (escoltar, parlar i conversar) i el bloc 3 (llegir i escriure). En el Currículum estan separats pe a tractar d'una manera específica els aspectes essencials en cada tipus de discurs. No obstant això, l'ús oral formal i l'escrit tenen molts aspectes comuns (tema prefixat, planificació del contingut, sintaxi i lèxic, subjecció a una norma estàndard...) i hi ha un bon grapat de situacions de comunicació que combinen diversos usos i permeten relacionar tots dos aprenentatges i fonamentar l'un en l'altre. L'aprenentatge d'aquest nivell formal es du a terme, òbviament, en les situacions d'interacció comunicativa que ofereix el context de l'aula i del centre escolar.

L'ús oral informal —l'ús espontani entre interlocutors amb tracte freqüent i familiar— és objecte d'observació i d'anàlisi, amb l'objectiu de reconèixer les normes sociocomunicatives que regeixen l'intercanvi, per a observar les estratègies que posen en funcionament els parlants amb el propòsit d'assolir una comunicació satisfactòria i per a reconèixer i criticar estereotips i prejudis, tant socials com sociolingüístics, especialment en el final de l'etapa.

Al capdavant, l'alumnat ha d'aprendre a usar la llengua, per la qual cosa és fonamental: parlar de si mateix i de les necessitats que té, aconseguir que els altres l'entenguen, planificar els actes propis, solucionar problemes, demanar i donar la informació que li interessa. Ha d'aprendre, d'acord amb les seues possibilitats, a relatar, explicar, argumentar, formular hipòtesis, predir, preguntar, aclarir, opinar... Tots aquests usos de la llengua oral es treballaran d'una manera sistemàtica tot inserint-los en la vida quotidiana de l'aula i en l'activitat social i acadèmica.

La llengua escrita s'ha d'entendre com a objecte de coneixement diferent del de la llengua oral. Ambdues són representacions diferents del llenguatge verbal que tenen un repartiment d'usos diferent, encara que en alguns casos estiguen molt i molt unides. Aquest fet permet situar l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura en l'adquisició de determinats procediments —estratègies de comprensió i procés de construcció del text escrit— i no en la mera traducció del codi oral a l'escrit.

Per tot plegat, l'ensenyament de la lectura no acaba en el primer cicle de Primària, ja que l'adquisició inicial del codi no es pot considerar una culminació. En conseqüència, cal treballar, encara que siga fins a la finalització de l'escolaritat obligatòria, tot el conjunt de coneixements i d'habilitats que aporten cada vegada un millor domini interpretatiu i comprensiu de la llengua escrita.

Quant a l'ús escrit, l'aprenentatge de la lectura i de la composició presenta com més va més nivells de complexitat en la planificació i l'estructuració dels textos i més diversificació en els contextos. Molt especialment, cal consolidar en aquesta etapa el domini de les tècniques gràfiques, la relació so-grafia, les normes ortogràfiques convencionals i la disposició del text en la pàgina, i tenir en compte que la incorporació de les tecnologies de la informació i la comunicació no ha d'obviar l'aprenentatge dels rudiments d'escriptura autònoms socialment rellevants i valorats.

Bloc 4. Educació Literària

La lectura i la interpretació de textos literaris requereixen unes competències específiques per al desenvolupament de les quals el currículum selecciona els continguts que agrupa el bloc 4 (educació literària). L'educació literària es concep com una aproximació a la literatura des de les expressions més senzilles. La lectura, l'exploració de l'escriptura, la recitació, la pràctica de jocs retòrics o l'escolta de textos propis de la literatura oral, han de contribuir a desenvolupar la competència literària, com a integrant de la competència comunicativa, i com un acostament a l'expressió artística i al valor patrimonial de les obres literàries. A més, no podem oblidar que a través de la lectura hem d'oferir a l'alumnat una autèntica educació literària que facilite el contacte amb tots els textos en què es palesa la identitat cultural i lingüística del nostre poble i de la humanitat en general. La lectura literària ha d'aportar una visió de la llengua com a font de fruïció, de goig i de diversió.

La literatura presenta unes característiques pròpies i unes convencions específiques que s'han de conèixer perquè la lectora o el lector pugui crear el context adequat. En aquesta etapa el Currículum se centra a afavorir experiències plaents amb la lectura i la recreació de textos literaris. Acosta xiquetes i xiquets a la representació i la interpretació simbòlica, tant de l'experiència interior com de la col·lectiva, per a crear hàbit lector. Els continguts d'aquest bloc fan referència, d'una banda, al coneixement de les convencions literàries bàsiques, especialment relacionades amb la poesia i la narració, i, de l'altra, a l'aplicació d'informacions sobre el context lingüístic, històric i cultural en què les obres literàries s'han produït, en la mesura que aquestes dades siguin significatives per a interpretar el text i d'acord amb les expectatives d'un lector d'aquesta etapa escolar.

Bloc 5. Coneixement de la llengua

El bloc 5 (coneixement de la llengua) integra els continguts relacionats amb la reflexió lingüística. En l'Educació Primària, els docents han de continuar i perfeccionar el procés d'adquisició de la llengua per part de l'alumnat, tot promovent interaccions i situacions d'ús que permeten un millor domini d'aquesta eina. Però, a més, han de fomentar en els aprenents un ús reflexiu i proposar, progressivament, activitats d'observació, d'anàlisi i de manipulació de les produccions pròpies, que afavorisquen la conceptualització i l'èxit d'uns coneixements lingüístics i d'una terminologia bàsica per a utilitzar-los amb més propietat.

La reflexió gramatical a aquestes edats només té sentit si es fa amb una finalitat doble: d'una banda, aconseguir que les nostres alumnes i els nostres

alumnes facen explícits els coneixements implícits que han adquirit sobre el funcionament de la llengua en les interaccions amb els altres parlants, a fi de corregir-los o perfeccionar-los; de l'altra, ampliar-ne les possibilitats d'expressió, és a dir, millorar-ne la competència comunicativa.

En la reflexió sistemàtica sobre el llenguatge i les condicions d'ús d'aquest es proposa que xiquetes i xiquets comencen a elaborar un sistema conceptual bàsic i un metallenguatge que facilite la comunicació a l'aula durant el procés d'aprenentatge i que servisca de suport per a aprendre unes altres llengües. La reflexió sobre les unitats del sistema lingüístic, sempre ajustada als coneixements i a les possibilitats d'abstracció d'aquestes edats, es planteja en relació amb les condicions d'ús i com un requisit imprescindible per a incorporar l'avaluació i la correcció de les produccions orals i escrites pròpies, a fi d'afavorir l'aprenentatge autònom. Així, els continguts d'aquest bloc no es plantegen d'una manera autònoma, sinó com l'inici per a construir els coneixements imprescindibles sobre la llengua en un ús millor i una comunicació més eficaç.

El bloc de continguts sobre la reflexió lingüística segueix un fil conductor que comença amb l'anàlisi del context i dels elements que intervenen en qualsevol situació comunicativa; continua amb l'observació de les maneres com s'articulen els discursos, les diferents estructures que presenten i els elements que els donen coherència i cohesió; i acaba amb l'estudi dels elements lingüístics més simples: l'oració simple i els components d'aquesta, en el nivell sintàctic, i la paraula i l'articulació d'aquesta, en el nivell lèxic, fonològic i ortogràfic.

Bloc 6. La llengua com a instrument d'aprenentatge

El paper del llenguatge en el coneixement científic és fonamental en tota l'educació. Aprendre una llengua no és només apropiat-se d'un sistema de signes, sinó també aprendre els significats culturals que aqueixos signes transmeten i, amb aqueixos significats, fer propis les maneres d'entendre o d'intrepretar la realitat per part de les persones de l'entorn.

La competència acadèmica no s'adquireix d'una manera automàtica, sinó que cal una intervenció didàctica adequada que ajude l'alumnat a anar adquirint les estratègies necessàries per a comprendre i produir textos, orals i escrits, relacionats amb el discurs acadèmic, base de l'aprenentatge en totes les àrees, alhora que es reflexiona sobre el llenguatge específic de cada una d'aquestes. Hi ha algunes estratègies relacionades amb el treball sobre continguts que es poden i que cal tractar amb més propietat en les àrees curriculars no lingüístiques: estratègies cognitivolingüístiques, com ara justificar, descriure, definir, resumir, demostrar..., i estratègies de processament de la informació, com ara localitzar-la, seleccionar-la, valorar-la, organitzar-la i comunicar-la.

L'alumnat ha de progressar en les destreses bàsiques de lectura i d'escriptura en contextos tant significatius com siga possible. Aquest aprenentatge l'ajudarà a comprendre les explicacions científiques sobre el món, li permetrà construir les pròpies explicacions i situar-se en la realitat concreta d'una manera personal i activa. Així, les habilitats bàsiques de lectura i d'escriptura es desenvoluparan d'una manera simultània, faran realitat l'aprenentatge i construiran coneixement.

Continguts del bloc 4 (“Educació literària castellà/valencià”)

S’hi diferencien deu continguts, entre els quals només el primer té un caràcter conceptual, es valora les actituds cap al text literari i la lectura (puns tercer i desé) i es dediquen la major part dels apartats (del quart al nové) per als diferents procediments relacionats amb l’acostament al text literari (llegir, escoltar, esacriure i dramatitzar textos).

1. Coneixement, identificació i lectura guiada de diferents mostres de textos literaris: literatura tradicional oral i escrita (faules, llegendes, cançons populars, auques...); adaptacions d’obres clàssiques o mostres de literatura actual o de literatura infantil, tant del gènere narratiu (contes, biografies, autobiografies, novel·la realista, d’aventures, de misteri, de ciència-ficció, de fantasia) com d’uns altres gèneres com ara el teatre o la poesia, en paper i en suport audiovisual i informàtic.
2. Foment de la lectura i del desig de compartir els sentiments i les emocions que aquesta produeix, per mitjà d’activitats d’animació que consoliden l’hàbit lector, com ara el contacte amb autors i autores que visiten el centre, presentacions de llibres, sessions de llibrefòrum, interpretació de ressenyes, etc. i que contribuïsquen a formar preferències personals, amb sentit crític, en la selecció de llibres.
3. Coneixement i valoració del text literari com a font de comunicació, de plaer, de joc, d’entreteniment, de coneixement d’uns altres mons, temps i cultures, d’aprenentatge i com a mitjà d’organitzar-se i resoldre problemes de la vida quotidiana.
4. Audició, comprensió, memorització i recitació de diferents textos poètics adequats a l’edat i de producció pròpia, amb el ritme, la pronunciació i l’entonació adequades.
5. Lectura comentada de poemes, relats i obres teatrals tot tenint en compte el coneixement de les convencions literàries (gèneres, figures...) i la presència de certs temes i motius recurrents.
6. Ús actiu de la biblioteca del centre i participació en activitats literàries (premis, murals, col·loquis amb autors...) a l’aula, al centre i en la comunitat.
7. Producció de textos d’intenció literària per a comunicar sentiments, emocions, estats d’ànim o records (contes, poemes, peces teatrals breus, descripcions, còmics, redaccions...) a partir de l’exploració de les possibilitats expressives de la llengua per mitjà de l’observació i l’anàlisi de textos model (històries o contes narrats per la professora o professor) i l’ajuda de distints recursos i jocs que estimulen la imaginació i la creativitat.
8. Pràctica de diferents tipus de lectura amb obres i textos literaris adequats a l’edat i als interessos de l’alumnat: lectura silenciosa i en veu alta, lectura expressiva, escenificada...
9. Dramatització i lectura dramatitzada de textos literaris d’autors de la Comunitat Valenciana.
10. Reflexió i explicitació dels aprenentatges extraliteraris que s’adquireixen a través de la lectura: formació i enriquiment de la personalitat del lector, creació d’una visió individualitzada del món, creixement i transformació de

les experiències pròpies gràcies a l'opinió, la interpretació i la valoració crítica dels missatges i dels valors transmesos pels textos llegits, etc.

Avaluació

Dins dels diferents instruments d'avaluació que s'hi oposen, només n'hi ha un específicament literari, on s'hi destaca com a treball preferent els gèneres poètic i narratiu:

1. Llegir per iniciativa pròpia, com a font de plaer, textos literaris de la tradició oral i de la literatura infantil adients al cicle, per a conèixer les característiques de la narració i de la poesia i per a facilitar l'escriptura d'aquest tipus de textos.